

Processen over vreemde overeenkomsten in Weert

In één dag te voet van Weert naar Antwerpen in 1565

Op zaterdagavond 14 juli 1565 zocht een aantal mannen in Weert ontspanning. Op zichzelf was dit beslist niet ongewoon. Het is echter bijzonder dat wij in een protocol van het oud-rechterlijk archief van Weert nu nog kunnen lezen wat zij die avond deden. Er waren veel gelegenheden in de stad om bier te drinken. Voor het sociale leven waren de plaatsen waar getapt werd van groot belang. Men besprak er het nieuws en vond er gezelligheid en vermaak. Scheldpartijen, ruzies en vechtpartijen kwamen er ook voor. Frans Coeten, die al vanaf 1562 schepen was, trof in een herberg Lem Hinxkens. Waarschijnlijk gaf Lem hoog op van de snelheid waarmee hij naar Antwerpen kon reizen. Frans was niet de enige toehoorder. Lems broer Jan Hinxkens, Jan Rutten, Goort Baeten en zijn vrouw, Gerit van Houter, Goort Gerits en Giels Smets luisterden ook toe. Frans Coeten stelde Lem Hinxkens op de proef door met hem een weddenschap af te sluiten. Als Lem in één dag, van 's morgens drie uur tot 's avonds negen uur, vóór het sluiten van de stadspoorten, te voet naar Antwerpen kon gaan, dan kreeg hij 40 daalder. Lukte het niet dan moest Lem aan Frans 20 daalder betalen.¹ Hij zou in Weert vanaf de Langpoort moeten vertrekken.

Lem Hinxkens ging de uitdaging aan. Hij beloofde zijn tocht één dag van tevoren bij Frans Coeten aan te kondigen zodat deze eventueel een paard kon huren om de route geheel of gedeeltelijk mee te rijden. Om de weddenschap te winnen moest Hinxkens twee officiële getuigenverklaringen van inwoners van Antwerpen over zijn aankomst in deze stad kunnen overleggen. Lem Hinxkens stelde eerst voor een loodje van de tolpachter uit Antwerpen als bewijsstuk mee te brengen, maar daarmee was Frans het niet eens.

Voor veel Weertenaren was Antwerpen geen onbekende stad. Er waren innige handelscontacten. Het Weerter wolambacht had een eigen lakenhal in deze Brabantse stad. De route naar Antwerpen was bij de voerlui goed bekend. De kortste afstand van Weert naar Antwerpen, over Lommel en Mol, bedroeg circa 110 kilometer. Wilde Lem Hinxkens de afstand in achttien uur afleggen dan moest hij, zonder pauzes, gemiddeld per uur ruim zes kilometer lopen. Voerlui legden zo'n veertig kilometer per dag af. Een reis van Weert naar Antwerpen zal veelal drie dagen geduurd hebben. Voor de reizigers

waren goede herbergen van groot belang.² Het tempo van de reis werd mede bepaald door de kwaliteit van de wegen. Lem Hinxkens had geluk dat hij de tocht in de zomer kon maken. In andere seizoenen waren de zandwegen vaak slechter begaanbaar.

Frans Coeten kreeg wellicht geheel tegen zijn verwachting in nog binnen een week van Jan Hinxkens bericht dat Lem gereed was voor vertrek. Op zaterdag 21 juli, waarschijnlijk om drie uur 's morgens, vóór het openen van de stadspoorten, vertrokken Lem en Frans richting Antwerpen. Mogelijk woonden ze beiden in een van de gehuchten die bij Weert hoorden. Lem had een perceel grond in Altwert en Frans droeg in 1569 een beemd van drie hectaren in Leuken over aan Thijs Betmer.³ Frans had een paard kunnen huren. Hij vergezelde de wandelaar tot Mol, bijna halverwege Antwerpen. Lem ging alleen verder naar Antwerpen. Daar kwam hij bij een tante van hem aan. Binnen zes dagen, of nog eerder, was Lem terug in Weert. Hij had twee verklaringen bij zich: één uit Mol en één van een familielid uit Antwerpen. Toch claimde Frans Coeten de weddenschap gewonnen te hebben. Hiermee was Lem het uiteraard niet eens.

Nog in dezelfde week, op zaterdag, spande Frans Coeten voor de schepenbank van Weert tegen Lem Hinxkens een geding aan volgens de marktrechtprocedure. Frans eiste de twintig daalder omdat Lem geen overtuigende bewijsstukken kon overleggen dat hij in één dag naar Antwerpen gereisd was. Aangezien de weddenschap op zaterdag, op de marktdag, was afgesloten was het marktrecht van toepassing. Beiden waren het hierover eens. In het privilege van het marktrecht van Weert was bepaald dat alle geschillen over overeenkomsten die op marktdagen waren afgesloten volgens de korte marktrechtprocedure beslecht moesten worden. Twee dagen vóór het proces op een marktdag moest de aanklager de andere partij laten dagen. Er werd geprocedeerd voor slechts twee schepenen. Rechtsgeldige bewijzen konden alleen geleverd worden met wettige getuigenverklaringen. Van vonnissen van het marktrecht was geen beroep mogelijk.⁴

Lem zat in een moeilijk parket. Uit Antwerpen had hij slechts één verklaring van een familielid. In een reactie op de aanklacht stelde Lem voor opnieuw naar Antwerpen te gaan om betere bewijsstukken te halen indien de schepenen zijn certificaat uit deze stad van onvoldoende waarde vonden. In hun vonnis namen de schepenen Lems voorstel over. Hij moest binnen veertien dagen terug zijn met rechtsgeldige verklaringen. Waarschijnlijk is Lem Hinxkens geen tweede maal naar Antwerpen gereisd om bewijsstukken voor zijn reis op 21 juli 1565 te halen. De vraag is of hij op die dag daadwerkelijk op tijd in Antwerpen is aangekomen. Lem kreeg in ieder geval van Frans geen geld vóór 22 september 1565.

Op die datum klaagde Lem Frans aan in een marktrechtproces. Hoewel hij geen nieuwe stukken kon overleggen, eiste hij van Coeten veertig daalder. Bovendien verlangde hij dat deze de kosten van de processen zou betalen. Het is jammer voor de archiefvorscher, maar waarschijnlijk zijn de partijen buiten het gerecht om tot een vergelijk gekomen. De schepenen hebben in elk geval geen tweede vonnis geveld. Helaas weten we niet wie uiteindelijk de weddenschap heeft gewonnen. Voor ons is de uitslag echter van ondergeschikt belang. Uit de processen komt een aantal belangwekkende zaken naar voren. Er werd gewed om een behoorlijk bedrag. Het is interessant te zien waar de weddenschap over ging. Mensen die zelden buiten hun eigen woonplaats komen zullen in de regel niet gemakkelijk een weddenschap over een lange tocht aangaan. Eeuwenlang veranderde het tempo van vervoer over land nauwelijks. In het midden van de zestiende eeuw duurde een reis van Weert naar Antwerpen enkele dagen. De traagheid van het vervoer was een hinderpaal voor snelle economische ontwikkelingen. Voor de verliezer van de weddenschap was het mogelijk een heel directe slag. Het is niet aanmerkelijk dat schepen Coeten voor zijn weddenschap op veel sympathie van zijn ambtgenoten kon rekenen. Ook in de zestiende eeuw waren het voornamelijk jongemannen die uit de band sprongen. Zij waren vaak de drijvende krachten achter feesten en andere vormen van vertier. Zij durfden te vertrouwen op geluk en waren vaak overmoedig. Deze eigenschappen kwamen bij weddenschappen goed van pas.⁵ De zonde der jeugd werd schepen Coeten waarschijnlijk toch niet erg aangewreven. Hij bleef nog tot 1567 de functie van schepen behouden.

Jos F.A. Wassink

¹ Gemeentearchief Weert (GAW), Oud-rechterlijk archief Weert (O.R.W.), protocol van het marktrecht 1564-1567, 1565 fol. 33 verso-34 en fol. 40 verso.

Het bedrag van de weddenschap is niet geheel duidelijk. Frans Coeten spreekt van 20 daalder en Lem Hinxkens van 40 daalder. Het eerste proces in het protocol (fol. 33 verso-34) is gedateerd op 29 juli 1565. Dit moet een vergissing zijn want die dag was een zondag.

² F. Braudel, *Beschaving, economie en kapitalisme* (15de-18de eeuw) I. De structuur van het dagelijks leven, Amsterdam 1988, 413; II *Het spel van de handel*, Amsterdam 1989, 329. Braudel spreekt van een tempo van 100 km. per 24 uur. Bij een "reisdag" van 10 uur komt men dan op bijna 42 km. per dag.

³ GAW, O.R.W., goedenisboek 1560-1569, 1569 fol. 8, 19.

⁴ GAW, O.R.W., register met de titel 'Het gebruik van de Landrechten en Mercktrechten der stad Weert', onder het hoofdstuk 'Het gebruik van den Merckrecht' artikelen 2, 3, 4, 9, 12 en 14.

⁵ R. Charter (red.), *Geschiedenis van het persoonlijk leven. III Van Renaissance tot Verlichting*, Den Haag 1989, 480 - 481.

Processen over vreemde overeenkomsten in Weert

Over het roken van tabak in 1658

Veel rokers hebben wel eens een weddenschap afgesloten waarbij zij beloofden hun verslaving te zullen weerstaan. Vooral de laatste jaren werd erop gewezen dat roken slecht is voor de gezondheid. Net als bij andere "drugs" is er altijd kritiek geweest op het gebruik van tabak. In de ene periode was de weerstand echter groter dan in de andere.

De introductie van het produkt in Europa verliep niet gemakkelijk. Columbus zag in 1492 de Indianen tabak roken. De Amerikavaarders brachten de tabaksplanten naar Europa, waar ze aanvankelijk belandden in botanische tuinen. Aan de bladeren werden medicinale eigenschappen toegeschreven. De plant bleek op veel plaatsen gemakkelijk te groeien. Rond 1600 werd tabak gezien als medicijn, als vergif en als genotmiddel. De gedroogde en fijngesneden bladeren werden aanvankelijk voornamelijk gerookt in pijpen. Pruihtabak was pas in 1660 overal gemakkelijk te verkrijgen en snuiftabak kwam nog later in de mode.¹

De tegenstanders van het roken verklaarden dat het gebruik leidde tot krankzinnigheid, impotentie en afstomping. De kerk, met name de protestantse, zag het roken als onmatig gedrag. Deze houding paste zeker het "gewone volk" niet. In Holland kon het gebeuren dat regenten van armenhuizen met de pijp in hun hand besloten dat de bewoners niet mochten roken. In veel landen in Europa vaardigden de overheden bepalingen tegen het gebruik van tabak uit: in Engeland in 1604 en in Zweden en Denemarken in 1632.² Nergens werden deze "anti-weeldevetten" nageleefd.

In 1612 waren Engelse kolonisten in Virginia overgegaan tot het verbouwen van tabak. Amsterdam werd het centrum van de handel in tabaksbladeren uit Virginia en Maryland. De handel in tabak bleek lucratief. Rond 1640 werd de Amerikaanse markt teruggedrongen door tabak die verbouwd werd op de Veluwe en in Hene-gouwen. De inheemse tabak was goedkoop maar van mindere kwaliteit.³

In Weert was in 1642, en wellicht al eerder, het gebruik van tabak bekend. In ieder geval sloot op 9 februari van dat jaar de lakenkoopman Gerard Verwers met de garenwinkelier Jan Vereggen een overeenkomst. Vereggen kreeg van Verwers gratis drie el lakenstof op voorwaarde dat hij niet meer zou roken. Mocht hij toch een pijp opsteken, dan moest hij de dubbele prijs van deze zeer goede lakenstof, die een waarde van zeven gulden per el had, betalen.

Boerengezelschap in een vertrek.
Schilderij van Adriaen van Ostade, 1661.
(Rijksmuseum Amsterdam)

Zestien jaar later verschenen beiden in een zogenaamde marktrectprocedure voor de schepenen van Weert omdat Jan Vereggen de overeenkomst geschonden zou hebben.⁴ Op 19 januari 1658 werd de "anspraecke", of conclusie van eis, van de aanklager Gerard Verwers ingediend. Verwers beweerde dat er getuigen waren die gezien hadden dat Jan Vereggen gerookt had. Toen Gerard Verwers in de herberg van Gielis Struiven wat dronk, had hij met Hendrik Hansen gepraat over de gewoonte van het roken van tabak. Deze vertelde hem dat hij Jan Vereggen thuis had zien roken. Als er iemand zijn huis binnenkwam, ging Jan, volgens Hendrik, met zijn pijp naar de "camer". Na dit gehoord te hebben, las Gerard Verwers in de herberg, waar ook Reijner van den Steenwech en Willem Jansen zaten, de tekst van de overeenkomst voor. Hansen, Van den Steenwech en Jansen gingen daarop naar Jan Vereggen om hem over te halen zijn oude afspraak met Verwers na te komen. Vereggen weigerde echter te betalen. Later bood zijn vrouw tien daalder aan de broer van de aanklager. Verwers bleef echter bij zijn eis van 42 gulden. Binnen een week volgde er als aanvulling op de conclusie van eis een "conde des aanleggers" waarin de aanklager de getuigenverklaring van Nienes Nijen uit Nederweert aanhaalde. Nijen beweerde gezien te hebben dat Jan Vereggen een pijp rookte toen hij bij hem was om garen te kopen.

Op 9 februari 1658 diende de aangeklaagde zijn conclusie van antwoord op de aanklacht, die hij "frivool" noemde, in. De verweerder stelde dat Reijner van den Steenwech en Willem Janssen tot het kamp van Gerard Jansen den Hoezenmaecker, de schoonvader van de aanklager, behoorden. Zij hadden Hendrik Hansen dronken laten worden zodat hij valse verklaringen zou afleggen ten voordelen van de aanklager. Volgens Vereggen was Nienes Nijen in geen zeventien jaar meer bij hem geweest. De aangeklaagde zei dat geen van de getuigen een nauwkeurig tijdstip kon aangeven wanneer hij gerookt zou hebben.

De aanklager repliceerde onmiddellijk met de verklaring dat de gedaagde blijkbaar het bestaan van de oude overeenkomst, die beide partijen hadden ondertekend, niet ontkende. Verder vermeldde hij dat het voor de rechtsgeldigheid van de overeenkomst niet nodig was dat er getuigen bij het sluiten ervan waren geweest, zoals de aangeklaagde meende, maar dat er wel ooggetuigen vereist waren om schendingen van het akkoord te bewijzen. In de dupliek die hier direct op volgde, benadrukte de aangeklaagde nogmaals de dronkenschap van Hendrik Hansen. Hij wees erop dat in deze zaak volgens het marktrecht niet geproduceerd kon worden.

De procedure voor de schepen van Weert is hiermee ten einde. In hun vonnisboek vermeldden ze geen uitspraak over deze zaak. Procederen voor schepenen was een dure aangelegenheid. Wellicht waren de partijen wijselijk tot een vergelijk gekomen. Vereggen, die zichzelf een "simpel man" noemde, vreesde mogelijk veel te moeten betalen. Opvallend was het dat hij het bestaan van de "niet-rookovereenkomst" niet bestreed. Dit akkoord was niet gepasseerd voor schepenen en de akte stond dus niet in het schepenprotocol van Weert. In het procesdossier van deze zaak ontbreekt dit geschrift eveneens. Gerard Verwers zal het stuk daadwerkelijk hebben kunnen tonen.

De vraag waarom de twee Weertenaren deze overeenkomst waren aangegaan, is moeilijk te beantwoorden. Stemde Gerard Verwers qua opvatting overeen met de Hollandse regenten, die vonden dat de "gewone man" man beter niet kon roken? Of ging hij eenvoudig een weddenschap aan met een verstokte roker?

Jos F.A. Wassink

¹ S. Schama, *Overvloed en onbehagen. De Nederlandse cultuur in de Gouden Eeuw*, Amsterdam 1988, 201-205.

² F. Braudel, *Beschaving, economie en kapitalisme (15de-18de eeuw) I. De structuur van het dagelijks leven*, Amsterdam 1988, 253-257.

³ B. Slicher van Bath, *De agrarische geschiedenis van West-Europa 500-1850*, Utrecht-Antwerpen 1976³, 301-302.

⁴ Gemeentearchief Weert, Oud-rechterlijk archief Weert, protocol van het marktrecht 1657-1659, d.d. 19 januari 1658; procesdossier Gerard Verwers contra Jan Vereggen, d.d. 1658.

Processen over vreemde overeenkomsten in Weert

Na de beeldenstorm in 1566 zal er nooit meer een mis gelezen worden in de St.-Martinuskerk te Weert

Het ging er woest aan toe op 27 augustus 1566. De beeldenstormers die in Vlaanderen en Brabant in de kerken en kloosters hadden huisgehouden deden nu hun werk in het klooster van de Franciscanen op de Biest, net buiten de stad Weert. Vooral de kloosterkerk werd flink onder handen genomen. Altaren, schilderijen en beelden werden aan stukken geslagen. De kloosterlingen werden verdreven. Twee dagen later was in de stad Weert het klooster Maria Wijngaard van de Witte Nonnen, die in verbinding stonden met de congregatie van Windesheim, aan de beurt.¹ De nonnen wisten de beeldenstormers tot enige terughoudendheid te bewegen. De hervormingsgezinde Walburgis van Nieuwenaar, de echtgenote van Philips de Mont-

morency, graaf van Horne, Heer van Weert, en haar schoonmoeder Anna van Egmond, die eveneens de nieuwe leer aanhing, hadden waarschijnlijk goede contacten met de nonnen. Doordat de graaf van Horne vaak elders verbleef, hadden de twee vooraanstaande vrouwen, die op het kasteel bij Weert woonden, veel invloed in de stad. Dat er toch enkele beelden stukgeslagen werden weten we dankzij de kroniek van Maria Luyten, één van de Witte Nonnen.² Zij verhaalt zeer omstandig en bewogen de taferele die in Weert plaatshadden in augustus 1566. Van het klooster van Maria Wijngaard trokken de beeldenstormers op de avond van 29 augustus naar de grote parochiekerk die toegewijd is aan St.-Martinus. Waarschijnlijk werd hun hier weinig in de weg gelegd. De kerk werd zoveel mogelijk ontdaan van haar typische katholieke interieur. Met steun van de echtgenote en de moeder van de heer van Weert kon de pastoor, Thomas van Sprankhuysen, die was overgegaan tot de nieuwe leer, er voortaan zijn diensten houden. Missen werden er niet meer gelezen. Bij de magistraat van Weert was veel sympathie voor de hervormden te vinden. De schout Derrick van Haeren koos duidelijk hun partij.³

Weert leek definitief in handen te zijn van de hervormingsgezinden.

Rut Herckmans dacht dat de strijd ten einde was; in de St.-Martinuskerk zou nimmermeer een mis gelezen worden.⁴ Kort nadat de beeldenstorm was geluwd ging Rut in Weert een weddenschap aan met de uit Heeze afkomstige Jan Willem Bitter. Rut nam van Jan een daalder aan onder de belofte dat hij er vier terug zou geven als er in de St.-Martinuskerk nog ooit een mis gelezen zou worden. Bij het afsluiten van de overeenkomst was Jan Willem Bitter vergezeld geweest van twee dorpsgenoten, het echtpaar Henrick Tielen Willem en Margriet Jan Boelen. Mogelijk dacht Rut Herckmans dat vreemdelingen wel bijzonder onder de indruk zouden zijn van de snelle protestantisering van Weert. De weddenschap werd allerminst geheim gehouden. Twee andere Heezenaren, Adriaen Claens van Gael en Aleijt Jan Scanert, die later hierover getuigden, vertelden dat ze in Eindhoven van de weddenschap hadden gehoord.

De graaf van Horne bleef de katholieke kerk trouw. In december 1566 was hij terug in Weert. Hij wist te bewerkstelligen dat er in het Franciscanen klooster en het klooster Maria Wijngaard met kerstmis voor het eerst sinds augustus weer missen werden gelezen. De graaf zorgde er later voor dat de altaren in de parochiekerk werden gerepareerd. Op 1 juni 1567, Drievuldigheidszondag, werd de kerk in zijn aanwezigheid opnieuw ingewijd door de Luikse suffragaanbisschop Gregorius Sylvius.⁵ Een nieuwe pastoor was reeds benoemd.

Voor de trouwe katholieken van Weert was deze Drievuldigheidszondag een heuglijke dag. Jan Willem Bitter uit Heeze was weldra op de hoogte van de godsdienstige veranderingen in Weert. Rut Herckmans kwam niet spontaan met vier daalder over de brug. Jan zag zich genoodzaakt voor de schepenbank van Weert in het "genecht" van de tweede helft van oktober 1567 te procederen tegen Rut. Jans procureur, Anthonis Nievell, kwam met een verklaring die opge maakt was voor de schepenen van Heeze en Leende waarin de vier bovengenoemde Heezenaren getuigenissen aflegden omtrent de overeenkomst. De procureur eiste derhalve onomwonden vier daalder van Rut Herckmans. Rut ontkende dat er sprake was geweest van een weddenschap. Zijn twee dienstmaagden, Lijsken en Ariaen, getuigden dat Jan Willem Bitter geëist had van hun meester dat de vreemde overeenkomst op schrift gesteld werd en ondertekend zou worden. Steven Maes verklaarde dat Jan Willem Bitter gezegd had dat de overeenkomst niet van kracht was als Rut Herckmans de ondertekening weigerde. Rut deelde de schepenen mee dat hij Jan Willem Bitter de daalder had teruggegeven.

De schepenen verzochten nu Floris, de gerechtsbode, Jan Willem Bitter in persoon voor hen te dagen op 4 november 1567 om te horen of hij

de daalder teruggekregen had. Jan Willem Bitter verscheen echter niet voor de schepenen op de afgesproken dag. Rut, die wel present was, verklaarde omstandig dat kort na het mondeling aangaan van de overeenkomst Jan Willem Bitter bij hem thuis was gekomen. Jan had toen gezegd dat hij het akkoord eigenlijk niet wilde handhaven. Jan kon toen waarschijnlijk niet geloven dat het voor de katholieken nog goed kon komen in Weert. Hij zou niets meer vorderen als hij de daalder terugkreeg.

Op 2 december 1567 vonnisten de schepenen in de zaak. De positie van Jan Willem Bitter was niet sterk omdat hij zich niet vertoond had in de schepenbank. Het oordeel van de schepenen luidde dat de zaak was afgedaan als Rut Herckmans kon zweren dat hij Jan de daalder van de weddenschap had teruggegeven. Rut zal zijn verklaring met een eed gestaafd hebben want het proces kreeg geen vervolg.

De positie van de katholieken in Weert was in december 1567 niet sterk. De uiteindelijke overwinning in de godsdienststrijd leek nog altijd naar de hervormden te kunnen gaan. Mogelijk werden hierover nieuwe weddenschappen gesloten. De graaf van Horne was inmiddels op last van de hertog van Alva, de nieuwe landvoogd van koning Philips II in de Nederlanden, gearresteerd. Gravin Walburgis van Nieuwenaar en haar schoonmoeder Anna van Egmond zorgden ervoor dat de hervormingsgezinden van Weert hun positie konden versterken. Calvinistische predikanten hielden weer diensten in de stad. Na de onthoofding van de graaf van Horne op 5 juni 1568 op de markt van Brussel liet het stadsbestuur eerst in september 1568 op uitdrukkelijk bevel van de hertog van Alva 150 Waalse soldaten binnen de muren.⁶ Met de vrijheid van godsdienst voor de protestanten was het voorlopig gedaan.

In augustus 1572 keerde het tij. De troepen van Willem van Oranje veroverden de stad. Nu braken er voor de katholieken enkele slechte maanden aan. In oktober 1572 moesten de troepen van Oranje reeds de aftocht blazen. Zes jaar later, in november 1578, kwam de stad onder leiding van de graaf van Hohenlohe wederom in andere handen. Ook nu duurde het Protestantse bewind slechts enkele maanden. Op 13 februari 1579 wist de hertog van Parma de stad definitief voor de katholieke vorst te winnen.⁷ Er zouden nog veel missen gelezen worden in de St.-Martinuskerk.

Jos F.A. Wassink

¹ A. Solomons, "De beeldenstorm in Weert", in: *Skript* 7 (1985) 184.

² C. Creemers, "Kronijk uit het klooster Maria-Wijngaard te Weert, 1442-1587, opgesteld door zuster Maria Luyten", in: *PSHAL* 12 (1875) 145-220.

³ J.G.C. Venner, "De beeldenstorm in Weert en Wessem". in: *PSHAL* 118 (1982) 270.

Processen over vreemde overeenkomsten in Weert

Over de inname van Groenlo in de Opstand tegen Spanje

Volgens het Land- en Stadsrecht van het Overkwartier van Gelre van 1619 waren weddenschappen over de inname van landen, plaatsen of steden verboden.¹ In 1686 begon Wilhelmus Wolrardus Pancratus voor de schepenen van Weert een proces tegen Jacob Deckers naar aanleiding van een weddenschap over de inname van Breda door de Fransen. In zijn dupliek haalde de gedaagde, die niet van zins was de vreemde overeenkomst na te komen, de Gelderse bepaling aan. Weddenschappen over krijgshandelingen waren niet zeldzaam. Bovendien waren er vaak grote bedragen mee gemoeid.

Het Land- en Stadsrecht van het Overkwartier van Gelre werd eerst op het einde van de 17de eeuw in Weert gehanteerd, voordien hadden de lokale costumen nog hun geldigheid. Op 6 november 1651 wedde de Weertenaar Cornelis Lamberichs voor een goude munt, genaamd "soverein", met zijn stadsgenoot Maes Copen, dat de koning van Spanje binnen een jaar vrede zou sluiten met de koning van Frankrijk.² Twee jaar eerder eiste Jan Simons in een jaargeding voor de schepenen van Weert van Michiel Kogels drie gulden omdat deze een weddenschap verloren had waarbij bepaald was dat Kogels aan Simons het geld zou betalen als de officiële afkondiging van de vrede tussen de koning van Spanje en de Staten-Generaal van de Republiek der Verenigde Nederlanden niet voor Pinksteren in 1648, of drie dagen erna, plaats zou hebben te Antwerpen, Brussel of Weert.³ Het bleek moeilijk te zijn alle gewesten van de Republiek op een lijn te krijgen. Op 31 januari 1648 hadden de gezanten te Munster het vredesverdrag getekend. Eerst op 15 mei werd het verdrag geratificeerd en op 5 juni 1648, acht dagen na pinksteren, werd het officieel afgekondigd.

Weertenaren leefden mee met de berichten over het krijgsgewoel, ook al was het ver weg. In de Opstand tegen Spanje, met wisselende krijgssuccessen voor de Spaanse en Staatse legers, werden er geregeld grote slagen geleverd. Waarschijnlijk hielden veel inwoners van de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden zich angstvallig op de hoogte van de strijd. In 1621, aan het einde van het Twaalfjarig Bestand, wilde vooral Spanje de oorlog hervatten. De positie van de jonge Republiek der Verenigde Nederlanden was slecht. Gulik ging in 1621 nog over in Spaanse handen. Dat Bergen op Zoom stand hield tegen de Spanjaarden werd haast als een overwinning gevierd

in het Noorden. In 1625 slaagde de Spaanse veldheer Spinola erin Breda in te nemen. Het krijgsgeluk leek voor de Republiek niet meer weggelegd te zijn toen in dat jaar Frederik Hendrik zijn broer Maurits als stadhouder opvolgde in vijf gewesten. Met de verovering van Oldenzaal door de Staatse troepen leek het tij echter te keren. Frederik Hendrik startte in de zomer van 1627 de campagne om de sterke vesting Groenlo (Grol) op de Spanjaarden in te nemen. De Staten-Generaal hadden hem reeds in september 1626 gemachtigd om dit laatste Spaanse bolwerk in het oosten van de Noordelijke gewesten in te nemen. De troepen van Frederik Hendrik kwamen vanuit het oosten, van de kant van Bredevoort, en sloten het stadje op 20 juli in. De belegering was bijzonder zwaar. Vondel dicht hierover in zijn "Verovering van Grol door Frederik Hendrik, Prinse van Oranje":

"En 't schijnt als of de Hel hier opent haren mond.

De stad gaat schuil, het oog kan nauwelijks bemerken.

*Gelijkenis van wal, van toornen, of van kerken."*⁴

Na nog geen maand was Groenlo het eerste grote succes van de Stedendwinger: op 18 augustus capituleerde het stadje.⁵

Ten tijde van de belegering van Groenlo gaf Reijnier Coppens uit Weert aan Johan Maeckere, koopman te Amsterdam, een bedrag van veertien dubbele Spaanse pistoletten, één goudgulden en één zilveren Philipsdaalder, op voorwaarde dat hij het dubbele bedrag zou terugkrijgen als Groenlo niet werd ingenomen door de troepen van Frederik Hendrik. Na de Spaanse nederlaag was Johan Maeckere niet genegen met het geld over de brug te komen. Augustin Billekens had bij Maeckere nog schulden staan die hem, door middel van een akte verleden voor notaris Pieter Karels te Amsterdam, werden kwijtgescholden omdat hij de weddenschap met Reijnier Coppens overnam. Op zijn beurt droeg Reijnier het recht om de dubbele inzet van de weddenschap te innen bij notariële akte over aan zijn broer Gorris Coppens.

Op 19 mei 1629 spande de procureur van Gorris Coppens, Cornelis Offermans, voor de schepenen van Weert een soort beslagprocedure volgens "vervolgden commer" aan tegen Augustin Billekens.⁶ Feitelijk was de procedure zes weken daarvoor al begonnen. De gerechtsbode van Weert had volgens de regels Augustin Billekens drie maal, met telkens een tussentijd van twee weken, gemaand te betalen. In het proces eiste Offermans van Billekens het dubbel bedrag van de inzet. Hij overlegde daarbij de papieren waarin twee personen verklaringen aflegden omtrent de weddenschap. De zaak kon door de schepenen snel afgehandeld worden want Augustin Billekens verscheen niet. Door absent te blijven verloor de aangeklaagde de kans de zaak te winnen.

Bovendien was het Land- en Stadsrecht van het Overkwartier van Gelre van 1619, dat dergelijke weddenschappen verbood, in Weert nog niet van kracht. Op 29 mei 1629 werd het vonnis afgekondigd. De aanklager werd volledig in het gelijk gesteld. Augustin Billekens moest niet alleen de som van de weddenschap betalen, maar ook de proceskosten en een boete van twee maal zestig schellingen wegens het niet verschijnen voor de schepenen.

Jos F.A. Wassink

¹ Gelresche Landt ende Stadt-Rechten int' Over-Quartier van Ruremonde, Arnhem 1677 (derde druk), pag. 213, art. 14.

² Gemeentearchief Weert (GAW), Oud-rechterlijk archief Weert (O.R.W.), procesdossier Maes Coppen contra Cornelis Lamberichs d.d. 1656.

³ GAW, O.R.W., protocol van het jaargeding, 1649 fol. 1.

⁴ Vondel, *Volledige dichtwerken en oorspronkelijk proza*, Verzorgd door Albert Verwey, Amsterdam 1986, 712.

⁵ J.J. Poelhekke e.a. (red.), *Geschiedenis van Gelderland 1492-1795*, boek II, Zutphen 1975, 182-184.

⁶ GAW, O.R.W., marktrechtprotocol van 1629, 19 mei en procesdossier van Goris Coppens contra Augustin Billekens d.d. 1629.

